

Відкритим залишається питання підготовки докторської дисертації лише за (очно) денною формою навчання. Іншими словами, щоб вступити до докторантури необхідно звільнитися з основного місця роботи і забрати трудову книжку. Але якщо з об'єктивних причин здобувач не може звільнитися, тоді яким чином формалізувати стосунки з науковою установою чи закладом вищої освіти?

1. Не врегульованим також залишається визначення долі аспіранта та докторанта після завершення аспірантури чи докторантури у тому випадку, якщо він завершив підготовку дисертації після завершення перебування в аспірантурі та докторантурі. Чи можливе подання дисертації до захисту, чи потрібно знову вступати на навчання? Чи про захист взагалі можна забути?

Таким чином виникає багато запитань, які потребують відповіді шляхом удосконалення чинного законодавства України, в т. ч. внесення змін до існуючого «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)».

*О.В. Бабкіна
доктор політичних наук, професор
завідувач кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПОЛІТИКА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ

Поширення неконфронтаційної концепції політики як соціального процесу, подолання пануючого в суспільстві ставлення до неї як до безкомпромісної боротьби значною мірою залежить від потенціалу та можливостей системи політичної освіти в країні. Розвиток науки та освіти в сучасному світі повинен випереджати політичні рішення, прогнозувати тенденції суспільно-політичного життя та формувати основи для антропоцентричного розуміння політичних відносин, інститутів, процесів. Водночас і наука та освіта сьогодні також потребують раціональної політики – демократичної та стабільної за своєю динамікою, діалогічної та людиновимірної за своїм ціннісним наповненням. Моральні основи політики та освітні орієнтири політичної науки пов'язанні між собою та потребують глибокого осмислення.

Політична освіта, зокрема, засновується на новітній концепції демократичної політики, що утверджується сучасними політологами, соціально-політичними філософами, соціологами, правознавцями та поширюється в сучасному суспільно-політичному житті прогресивними силами. Така політика та її впровадження ґрунтується на якісних теоретико-методологічних дослідженнях, серед ключових напрямів яких вітчизняні вчені називають: загальні закономірності й національні особливості суспільно-політичного розвитку; механізми і структури функціонування політичних інститутів та процесів; проблеми та основи державотворення; моделі та перспективи соціально-правової держави; становлення громадянського суспільства та практики його взаємодії з владою; утвердження гуманістичних цінностей свободи, гідності, відповідальності у політиці тощо [3].

У таких напрацюваннях актуалізовані складні політико-філософські дискусії про масштаби, спрямованість та стабільність політики. Спрямованість політики часто

залежить від якості об'єкта ціннісної орієнтації (суспільства, держави, політичного режиму, політичних інститутів тощо). Водночас не менш важливими для обраного напрямку політики є власне потреби та інтереси суб'єктів, їхні політичні цінності, орієнтири, пріоритети діяльності. Відтак стабільність чи коливання політики залежать від стійкості встановленої системи політичних цінностей, зокрема взаємозв'язку політичних цілей і засобів їх реалізації. Ця діалектика нерідко зумовлює відомі парадокси та труднощі демократичного розвитку, коли політичні суб'єкти виправдовують неналежні засоби високими цілями, а відтак і підривають довіру навіть до об'єктивних за своєю природою політичних цінностей, серед яких життєво важливі для політичної системи (суверенітет, демократична влада, консолідованість, баланс інтересів тощо).

Новітня політична історія свідчить, що моральні основи, загальнолюдські орієнтири визначальні для політики. Це людяність і прагнення до загального блага, панування розуму, доброї волі, безкорисливості, здатність до розвитку, мирного співжиття, взаємна підтримка та повага до спільних норм і правил тощо. Без ґрунтовних ціннісних основ, наукових обґрунтувань та освітнього потенціалу політика приречена, не знаходить належних виправдань, а відтак і втрачає визнання. При чому динаміка режимів Центральної та Східної Європи слугує тут яскравим прикладом, коли одночасно та паралельно за відносно схожих вихідних даних розвиваються відмінні за своїм ціннісним підґрунтям моделі політики. Радянські практики для багатьох суспільств ще досі збереглися (а часом і загрозливо деформувалися), як і відповідні правові й моральні норми, з їхньою корпоративною спрямованістю на угоду певним груповим інтересам, коли моральним вважалося те, що не суперечить таким інтересам.

Чимало вітчизняних науковців акцентували увагу на такі небезпечні тенденції ще наприкінці ХХ ст., серед них і багато освітян. Тому спільними зусиллями все активніше утверджується розуміння політики як сфери людського співжиття, в якій проявляються відмінності інтересів соціальних груп, класів, націй тощо, однак ці інтереси не лише стикаються і протиставляються, але й погоджуються. Важливо наголосити, що політика у процесі суспільної діяльності формується саме внаслідок необхідності узгоджувати, підпорядковувати приватні, групові інтереси загальнішому інтересу – спільному, орієнтованому на консолідовану демократію. Вкотре актуально звучать застереження В. Денисенка про діалектику раціонального та ірраціонального у політиці, а також дворівневе осмислення ціннісних основ політичного буття – можливість реалізації особистості та громади [1]. За усього різноманіття індивідуальних і групових інтересів існують також орієнтири, в яких зацікавленні всі члени суспільства (дотримання певного порядку, збереження безпеки, встановлення правил взаємодії, прийнятне і можливе за конкретних умов розв'язання соціальних суперечностей).

Нова філософія політики формується з розуміння як множинності сучасного світу, так і способів збереження цілісності суспільства. Політика осмислюється у взаємозв'язку інституалізованих і неінституалізованих дій суб'єктів, у ширшому її тлумаченні як соціального процесу, відносин між різними суб'єктами, що репрезентують власні інтереси. Сучасна політична теорія поступово відмовляється від окреслення політики виключно як сфери владних впливів, діяльності та організації публічної влади. Адже розвиток морально-політичного потенціалу суспільства значною мірою обумовлює характер влади, політичних режимів, консенсус, громадянський мир. Цей розвиток поступово руйнує домінуючі трактування політики як сукупності настанов та цілей, що визначаються інтересами лише правлячих еліт, партій, держав, якими вони керуються у внутрішніх і міжнародних справах, а також відповідної практичної діяльності по здійсненню напрацьованого курсу й досягненню встановлених цілей. Натомість центральною ланкою парадигми демократичної політики для майбутньої цивілізації є людина, рівною мірою наділена свободою та відповідальністю. Важливе місце відводять цій проблематиці й представники нового покоління політологів в Україні [див. напр. 2]. Антропоцентричний вимір політичних процесів спрямований на розвиток

інтелектуалізації суспільства, як головного напрямку розвою нації, гарантування державної незалежності, недоторканості кордонів та суверенітету.

Можливості демократичної, стабільної політики сьогодні визначаються також участю мас у політиці. Цей феномен влучно описав Х. Ортега-і-Гассет: «те, що раніше сприймалось як кількість, тепер постає перед нами як якість; вона стає загальною соціальною ознакою людини без індивідуальності, яка нічим не відрізняється від інших» [4, с. 197]. Вирішальними у політичній поведінці мас часто є не раціональні та усвідомлені позиції, а швидкозмінні настрої, продиктовані як динамізмом суспільно-політичного життя, так і широкими контекстами економічних, соціальних, культурних потреб сучасної людини, можливостями їх задоволення. Отже, варто вивчати і передбачати переростання таких настроїв у політичні дії, зокрема їхній характер, зміст, спрямованість, масштабність і можливі політичні наслідки.

Сучасні процеси глобалізації та інформатизації політики, трансформації політичних режимів, демократизації політичних інститутів зумовлюють визнання щонайменше таких трьох визначальних основ неконфронтаційної концепції політики: 1) політична стабільність означає співіснування та співпрацю різних за інтересами соціальних груп; 2) політика є як наукою високих досягнень та прагматичних розрахунків, так і мистецтвом мирного співжиття, коли найвищим результатом вважається перемога усіх; 3) повага до багатоманітності, захист громадянського суспільства виключають можливість насильства у політиці, як і інші прояви слабкості недемократичних режимів. Це складні та багатокомпонентні положення, що комплексно розвиваються та утверджуються в суспільстві, зокрема й зусиллями освітніх інституцій.

Сучасна держава та інші політичні інститути, які покликані підтримувати систему соціально-гуманітарної освіти, через цей механізм спроможні формувати демократичні напрямки суспільного розвитку, захистити права й свободи людини та, у найширшому розумінні, – зберігати динаміку еволюційного ритму системи, безперервності буття соціуму. Цивілізоване суспільство визнає єдність і відмінність, взаємну детермінованість і відносну самостійність, тому моральні норми та соціальні цінності складають визначальні орієнтири його життя. Усвідомлення сучасною людиною своїх політичних інтересів пов'язане з її моральним вибором, відтак і органічний зв'язок політики та моралі беззаперечний, як і чинник політичної соціалізації через продуману та організовану систему інститутів. Сучасна політична освіта орієнтує на готовність до компромісу, врахування інтересів меншості, гарантування її прав, розв'язання протиріч шляхом узгодження позицій, діалогічне суперництво. Соціальні та поведінкові науки у вищій школі загалом актуалізують процеси самосвідомості суспільства, осмислення відповідальності за політичний вибір, спільного подолання негативних тенденцій соціального розвитку. Утвердження гуманістичних цінностей свободи, справедливості, рівності, честі та інших передбачають усебічний та системний розвиток політичної освіти, політичної науки, загалом випереджаючого просвітництва, що здатні повернути суспільству втрачений інтерес до проблематики спільного сьогодення та майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів : ПАІС, 1997. 274 с.
2. Козьма В. В. Особистість і політика: між традицією та модернізацією: монографія. Київ: Видавництво «Альфа-ПК», 2019. 328 с.
3. Політична наука в Україні. 1991-2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. Досліджень ім. І. Ф. Кураса; редкол.: чл.-кор. НАН України О. Рафальський (голова), д-р політ. наук М. Кармазіна, д-р іст. наук О. Майборода; від. рек. І упоряд. О. Майборода. Київ: Парлам. вид-во, 2016. 704 с.

4. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс. *Психология масс* / сост., ред. Д. Я. Райгородский. Самара: Изд-во СГУ, 1998. 592 с.

В.І. Сергійчук
завідувач кафедри історії світового українства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор історичних наук, професор
(м. Київ)

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІДРАХУНКУ ВТРАТ ВІД ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ 1932 – 1933 РОКІВ

Масове вбивство українського селянства в 1932 – 1933 роках, яке Верховна Рада України 2006 року визнала геноцидом, потягнуло за собою відкриття кримінальної справи проти організаторів цього злочину. Спеціальна слідча група, яка була створена в зв'язку з цим у Службі Безпеки України, мала вивчити величезну кількість документальних і усних свідчень про зумисний характер цього злочину і водночас відповісти на питання щодо кількості втрат від Голодомору-геноциду. З цього приводу слідчий доручив провести відповідну наукову експертизу Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, оскільки спеціальної державної інституції, яка вивчала б проблеми Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років, в Україні тоді ще не існувало.

Підготовлений науковим співробітником сектору тривалості життя і здоров'я населення Омеляном Рудницьким висновок судової науково-демографічної експертизи Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України від 30 листопада 2009 року визначав втрати УСРР внаслідок злочину геноциду в 3.941 тисячу осіб, непрямі (дефіцит народжень) - у 1.122 тисячі, сукупні демографічні – в 5.063 тисячі, а з врахуванням кумулятивних втрат – 10.063 тисячі осіб [10; С. 98].

Слідчий і суддя розуміли, що кількість втрат на геноцидний характер голодомору 1932 – 1933 років не впливає, тому ніяких зауважень з цього приводу не висловили. Тим паче, що виконавці комплексної судової історико-правової експертизи зазначили: «Ключовим для кваліфікації злочинної поведінки злочином геноциду є не кількість вбитих людей, а намір знищити певну групу як таку через повне або часткове знищення її членів. Кількість жертв не є юридичною ознакою геноциду, а лише однією з обставин злочину» [12; С. 323].

А генерал-лейтенант Служби Безпеки України Микола Герасименко додавав, що «судова науково-демографічна експертиза про втрати населення України, внаслідок геноциду, ґрунтувалася лише на матеріалах кримінальної справи та не відображає повну картину сукупних та кумулятивних демографічних втрат. Ця робота потребує свого подальшого дослідження» [12; С. 8].

Таким чином, проблема підрахунку втрат від Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років не знімалася з порядку денного, але відтепер необхідно було вивчити всі матеріали, аби на їхній базі надати для слідства конкретні цифри. Проте науковці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України чомусь вирішили, що відтепер саме вони мають диктувати правила визначення кількості жертв Голодомору-геноциду 1932 – 1933 років в Україні, замість детального вивчення всіх первинних архівних документів спільно з істориками.